

AHMED-İ DÂ'Î İLE İLGİLİ YENİ BİLGİLER

TUNCA KORTANTAMER

Türk Edebiyatının Eski Anadolu Türkçesi alanındaki büyük yazarlarından birisi olan Ahmed-i Dâ'î, çağdaş araştırmacılarca önceleri pek önemsenmediği gibi, yanlış da değerlendirilmişti. Bunun başta gelen nedenleri arasında Dâ'î'nin en önemli eserleri olan Türkçe divanı ve Çengnâme'sinin yüzyılımızın ilk yarısının sonlarına kadar ele geçmemiş oluşu gösterilebilir. Dâ'î'nin gerçek değerini en iyi ortaya koyan bu eserler uzun süre bulunamadıkları için, Osmanlı kaynaklarından çoğunun Dâ'î ile ilgili, doğru olmayan değerlendirmeleri bir zincirin halkaları gibi çağımıza ulaşıp geldiler. Latifi ve Hasan Çelebi ile başlayan bu yanlışların izleri Gibb, Köprülü ve Bombaci gibi tanınmış edebiyat tarihçilerinde bile göze çarpıyor¹.

Divanın olsun, Çengnâme'nin olsun ilk nüshalarını, bölümleri birbirine karışmış bir külliyât biçiminde, Prof. Ahmet Ateş, Burdur'da buldu. Prof. A. Ateş bulduğu yazmanın eksikleri olduğunu belirtmekle birlikte, Dâ'î'nin pek azı bilinen şiirlerinin büyük bir çoğunluğunun ortaya çıktığı inancındaydı². Buna karşılık, Ahmed-i Dâ'î'nin gerçek değerini araştırma dünyasına tanıtan Prof. İ. H. Ertaylan, onun divanının önemli bir bölümünün ele geçmediği düşüncesini kesinlikle ortaya attığı gibi, Germiyan'daki şiirlerini içine alan şimdilik ele geçmemiş başka bir divanı olabileceğini de ileri sürdü³. Böylece

1 İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri, Türk Edebiyatı Örnekleri VII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından Türk Dili ve Edebiyatı zümresi No: 518, İstanbul 1952, s. 50, 54, 82, 46, 47, 49; krş. Tunca Kortantamer "Der Diwan Ahmed-i Dâ'îs", ZDMG'de (= Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft) çıkmasını bekliyoruz.

2 Ahmet Ateş, "Burdur-Antalya ve havalisi kütüphanelerinde bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça bazı mühim eserler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, II (1948), s. 172-174.

3 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 72-73.

Burdur yazması uzun süre Ahmed-i Dâ'î divanının, eksik olsa bile, elde bulunan tek nüshası olarak kaldı ⁴.

Bu durumu değiştiren yeni bilgiler elde etmiş olduğumuzu bu yazımızla büyük bir mutluluk duyarak ileri sürebiliriz. Almanya'da Ahmedî üzerine doktora çalışması yaparken Kahire'de, Mısır Millî Kütüphanesi Dâr al-kutub val-vaşâ'îk al-ķavimiyya'da (= eski Hıdıviyya Kütüphanesi) bulunan, Hilmî ad-Dâğistânî'nin kataloğunda adı Ahmedî divanı olarak geçtiğinden ⁵ pek göze çarpmayan bir yazmanın Ahmed-i Dâ'î divanının tam bir nüshası olduğunu gördük ve önce Ahmedî üzerindeki çalışmamızda araştırma dünyasına duyurduk ⁶. Sonra yazmayı, şu sıralarda ZDMG'de ⁷ çıkmış olması gereken, bir yazı ile daha yakından ve daha geniş bir biçimde, Burdur yazması ile de karşılaştırarak tanıttık. Gene basılmak üzere olan ayrı bir yazımızda Kahire yazmasından yararlanarak, Ahmed-i Dâ'î'nin Mutâyebât adı altında toplanan şiirlerinin başka bir eser olmayıp, divanın bir parçası olduğunu ortaya koyduk ve bu savımızı Kahire nüshası ile Burdur nüshasını karşılaştırarak belirtmeye çalıştık ⁸. Önümüzdeki günlerde de Kahire yazmasının Burdur yazması ile karşılaştırmalı çeviriyazısını yayımlamayı umuyoruz.

Kahire yazmasında 2885 beyit bulunmakta, buna karşılık Burdur yazmasında, Mutâyebât da dahil olmak üzere 1535 beyit yer almaktadır. Kahire nüshasında, Burdur nüshasında bulunmayan çok sayıda kasideler, gazeller, beş tercî-i bend, bir terkîb-i bend ile iki müstezad vardır. Kahire nüshası harekeli oluşu, eksik yaprağının olmayışı, eskiliği ve iyi bir durumda bulu-

4 Fahir İz, "Dâ'î", The Encyclopedia of Islam. New Edition, Leiden/London 1954 ve ö.t., c. II, s. 98; Alessio Bombaci, Histoire de la littérature turque, Paris 1968, s. 251; İsmail Ünver, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yayımlanmış Divanlar Üzerine", Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yayın No: 239, Ankara 1974, s. 203. Divanın bu durumuna karşılık kısa bir süre sonra Çengnâme'nin tam bir nüshası ortaya çıktı, bkz., Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 79. Nedense Dâ'î'nin gerçek değeri bilinir olduktan sonra dahi eserleri yeterince incelenmedi. Bunun bir sonucu olarak da Dâ'î, bütün önemine karşılık, söz gelişi, bugün bile orta öğretim düzeyindeki kitaplarımızda yer almamaktadır.

5 'Ali Hilmî ad-Dâğistânî, Fihrist al-kutub at-Turkiyya al-mavcûda fi'l-kutubhâna al-Hıdıviyya, Kahire 1306/1888, s. 113.

6 Tunca Kortantamer, Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Ahmedî unter besonderer Berücksichtigung seines Diwans, Islamkundliche Untersuchungen, Band 22, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg im Breisgau 1973, s. 53-55.

7 Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

8 T. Kortantamer, "Ahmed-i Dâ'î'nin 'Mutâyebât' Adıyla Tamnan Eseri Üzerine"

nuşu dolayısıyla araştırma dünyası için değeri büyük bir yazmadır. Biz bu yazımızda yalnız, Kahire yazmasından elde ettiğimiz, yazarın yaşamı, karıştığı olaylar ve çevresi ile ilgili yeni bilgileri sunmaya çalışacağız.

Divandan Dâ'î'nin doğum yeri, yılı ve öğrenimi konularında sözünü etmeğe değer yeni bir bilgi edinemediğimiz gibi, onun Aydın ve Germiyan sarayları ile ilişkisini gösterir bir ipucu da ele geçiremiyoruz. Zaten hiçbir yerde Dâ'î'nin Aydın sarayında bulunduğunu gösteren güvenilir en ufak bir delil bile yoktur⁹. Germiyan Beyi II. Yakub adına yazılan Tâbirnâme Tercümesi¹⁰ ni¹⁰ bir yana bırakacak olursak, bu delil yokluğu, Dâ'î'nin Germiyan sarayı ile ilişkileri için de geçerli sayılabilir. Hernekadar onun Germiyanlı olduğunu ve Germiyan'da kadılık yaptığını söyleyen kaynaklar varsa da¹¹, Dâ'î'nin yirmiye yakın eserinin, Tâbirnâme Tercümesi dışında, hiç birisinde onun Germiyan sarayı ile ilişkisini ortaya koyacak en ufak bir iz bile görülememektedir. Divanınım elimize geçen tam yazmasında da böyle bir izin göze çarpmayışı akla ister istemez, Dâ'î'nin Germiyan sarayı ile ilişkilerinin pek öyle önemli olmayabileceği düşüncesini getiriyor.

Emir Süleyman, Mehmed Çelebi, Musa Çelebi, II. Murad, Ali Paşa, Hamza Paşa gibi çok sayıda kişiler için yazılmış şiirler bulunan divanda hiçbir Germiyan beyinden açıkça anlaşılır bir biçimde söz edilmiyor ve Dâ'î'nin sayısı pek çok olan eserlerinin yavaş yavaş ortaya çıkan değişik yazmalarında Germiyan'la ilgili bir yan görülüyor. Buna karşılık, söz gelişi, Germiyan'dan Osmanlı çevresine gelen bir Şeyhî'nin divanında Germiyan Beyi için de şiir-

9 Prof. İ. H. Ertaylan, Uzun Firdevsî'nin (doğumu 1453) Dâ'î tarafından yazılmış bir Süheyl ü Nevbahar'dan söz ettiğini söyleyip, Hoca Mesud'un tamamladığı Süheyl ü Nevbahar'ın ilk bin beyitini Hoca Mesud'un yeğeni İzzeddin Ahmed'in yazdığını göz önüne alarak, İzzeddin Ahmed ile Dâ'î'nin aynı kişi olabilecekleri düşüncesini ortaya atıyor. Daha sonra buna dayanarak, Dâ'î'nin Aydın sarayı ile ilişkileri olduğunu ileri sürüyor. İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 3, 5-6, 10, 12. Prof. F. K. Timurtaş'ın da belirtmiş olduğu gibi, "bu düşünce çok söz götürür", F. K. Timurtaş, "Ahmed-i Dâ'î" TD III (1954), s. 431. Dâ'î, gerçekten bir Süheyl ü Nevbahar yazmış olsa bile, bu onun İzzeddin Ahmed olmasını gerektirmez. Ayrıca Uzun Firdevsî, Dâ'î'nin Süheyl ü Nevbahar yazdığını söylediğine göre, Dâ'î, neden Süheyl ü Nevbahar'ın yalnız bin beyitini yazan İzzeddin Ahmed olsun? Sonra neden hiçbir kaynakta Dâ'î ile İzzeddin Ahmed'in aynı kişi olduklarını gösteren, ya da sezdirenen bir belirti gözümüze ilişmiyor? Ayrıca Uzun Firdevsî yanlış olamaz mı? Bütün bunlardan başka ve en önemlisi, Dâ'î kendisi Tıbb-ı Nebevî Tercemesi'nin önsözünde ismini Ahmed b. İbrahim b. Muhammed el-maruf bi'd-Dâ'î diye verirken neden İzzeddin Ahmed demiyor? Bütün bu sorular İ. H. Ertaylan'ın ileri sürdüğü düşüncenin bu durumda doğrulanamayacağını gösteriyorlar.

10 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î s. 14-15, 161 ve ö.

11 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 10-13.

ler buluyoruz¹²; ya da bir Ahmedî'nin en azından Aydın sarayında bulunduğunu ve daha sonra İskendernâme'sini Germiyanolu Süleyman Bey adına yazmağa başladığını biliyoruz¹³.

Ahmed-i Dâ'î'nin Germiyanolu II. Yakub için yazdığı Tâbirnâme Tercümesi'ni, onun Germiyan sarayında yaşadığını gösteren yeterli bir delil saymak sakıncalı olur; çünkü Dâ'î'nin II. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında yaşamakta olduğu, aşağıda görüleceği üzere, artık kesinlikle ortaya çıktığına göre, eser, elinin açıklığıyla ün salan II. Yakub Bey'e, 1427 yılında II. Murad'ı ziyareti¹⁴ sırasında da sunulmuş olabilir. Bundan başka, aşağıda görüleceği üzere, Osmanlı çevresinden bir ara ayrılıp, illerde dolaşmış olan Dâ'î'nin kısa bir süre Germiyan'da kalıp eseri bu sırada yazdığı da düşünülebilir. Bütün bu düşünceler bize, yalnız Tâbirnâme Tercümesi'ne bakıp, Dâ'î'nin Germiyan'la ilişkileri konusunda kesin yargılara varmamak gerektiğini gösteriyorlar.

Dâ'î'nin, Germiyan'da yazdığı şiirleri ayrı bir divanda toplamış olabileceği düşüncesini ise¹⁵, elde şairlerin değişik hanedanlar için değişik divanlar düzenlediklerini gösterir örnekler olmadığından, şimdilik geçerli sayamıyoruz¹⁶.

Bütün bu yukarıda sözü edilen noktaları, hele hele divanın tam yazmasını göz önüne alarak, Dâ'î'nin Aydın ve Germiyan sarayları ile ilişkilerini kesinlikle ortaya koyacak deliller bulunmadıkça, bu konudaki yargılarda çok ihtiyatlı davranmak gerekiyor.

12 F. K. Timurtaş, Şeyhî, Hayatı ve Eserlerinden Seçmeler, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 1363, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edebiyat Fakültesi Basımevi (İstanbul) 1968, s. 166-167, 177-179.

13 T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 17-32, 42-45, 105-124.

14 Bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, XIII. Seri-No. 16 a2, Ankara 1972, c. I, s. 406; krş., Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi 1243-1453*, c. I, s. 364. Neşri, Yakub Bey'in elinin açıklığı konusunda ilgi çekici bir hikâye anlatıyor: Yakub Bey ziyareti sırasında elindeki avcundakini bitirince II. Murad'dan yardım istemek zorunda kalmış. II. Murad bunun üzerine: "Hak te'âlâ bize bir karındaş verdi-ki, kendi memleketi hâsılundan gayri, bizim kazancımız dahi harcına yetişmez." demiş. Neşri, *Kitab-ı Cihan-nümâ*. Neşri Tarihi. Yayınlayanlar Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından III. seri-No 2 a-b) Ankara 1957, c. II, 606-607.

15 Bkz., İ. H. Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î*, s. 72-73.

16 Çok çok, Ankara savaşının doğurduğu karışıklıklarda o güne kadarki şiirler kaybolmuş olabilir, ama Dâ'î'nin eldeki şiirlerinde ve diğer eserlerinde böyle bir şeye değinilmiyor.

Dâ'î'nin Osmanlı saray çevresine ne zaman ayak basdığı ve orada ilişkilerini kesintisiz sürdürüp sürdürmediği bilinmiyor¹⁷. Bu konuda ilk güvenilir bilgiyi Çengnâme'den¹⁸ elde ediyoruz. Dâ'î, 808 şevvalinde (= 1406 Mart) bitirdiği bu eserini Emir Süleyman'a sunmuştur. Emir Süleyman o sıralarda Bursa'da bulunmaktaydı. Mehmed Çelebi ise Amasya'ya çekilmişti, bu bakımdan Dâ'î'nin de, Prof. İ. H. Ertaylan'ın sandığı gibi Edirne'de olmayıp¹⁹, Emir Süleyman'la birlikte Bursa'da bulunması gerekir. Dâ'î'nin 809 yılı recebinde (= 1406 Aralık) ölen Ali Paşa için yazdığı yedi beyitlik ufak mersiye de bu düşünceyi doğruluyor²⁰:

‘Alî Pâşâ cihânuñ câmî Pâşâ²¹
 Kâmu pâşâlaruñ sułtânî Pâşâ
 Kemâl-i ‘aqlile ‘âlemde meşhûr
 Zârâfet gevherinüñ kâmî Pâşâ
 Vizâret hıl‘atidi kâmetine
 Beşâret defter ü dtvânî Pâşâ
 Şu resme tırmişidi saltanatda
 Kâmu tertibile erkânî Pâşâ
 Cemâli bedriçün gözden tolundu
 Didiler iy dirîgâ kâmî Pâşâ
 Yerinde kâlmadı bir yâdigârı
 Diyeler manşiba erzânî Pâşâ
 Revânma kıılır Dâ‘î du‘âlar
 Ki gâyet hoş tıtaradı anî Pâşâ

17 Yazımızın bundan sonraki bölümünde sık sık başvuracağımız tarihî genel bilgiler için aşağıdaki eserlerden yararlandık: İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I, s. 260 ve ö.t.; M. Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai tarihi, c. I; Tayyib Gökbilgin, "Süleyman Çelebi (Emir)", İslam Ansiklopedisi, c. XI, s. 179-182; İ. H. Uzunçarşılı, "Mehmed I", İslam Ansiklopedisi, c. VII, s. 496-506; Şehabettin Tekindağ, "Musa Çelebi", İslam Ansiklopedisi, c. VIII, s. 598-615; Neşri, Cihan-nümâ, c. I, s. 311-419, c. II, s. 422-517.

18 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 79 ve ö.t.

19 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 11, 24.

20 Çengnâme, Ali Paşa'nın ölümünden, burada görüldüğü üzere, sekiz ay önce bitirildiğine göre, yalnız Çengnâme'ye dayanarak, İ. H. Ertaylan'ın yaptığı gibi, eserde adı geçen Alaeddin Mehmed Paşa'nın Ali Paşa'dan sonra onun yerine vezirâzam olduğu ileri sürülemez. Bkz., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 106.

21 Kahire yazması, yk. 111 b, beyit 2-8. Yazmada kelimelerin arasına yanlış hareketlendiği görülmektedir. Biz burada seçtiğimiz metinlerin imlâsını değiştirmeyip, yalnız yeri geldikçe dipnotlarında durumu belirterek, kelimelerin doğrusunu verme yolunu tuttuk.

Dâ'î, hernekadar Ali Paşa'nın kendisini hoş tuttuğunu söylüyorsa da, Ali Paşa'yı pek sevdiği ileri sürülemez. Emir Süleyman, Mehmed Çelebi ve Hamza Paşa için yazdığı gerçekten güzel ve duygulu mersiyelerle ölçüye vurulduğunda yukarıdaki beyitler çok yavan ve duygudan yoksun kalıyorlar. Ayrıca Prof. İ. H. Ertaylan'ın, yayımladığı Türkçe divanın sonuna koyduğu, Eğridirli Hacı Kemal'in Câmî'ü'n-nezâ'ir'inden alınma, Emir Süleyman için yazılmış kasidede²², Dâ'î'nin sözlerinden, Emir Süleyman'ın Ali Paşa'nın ölümüne çok üzüldüğü ve onu teselli etmeğe çalışan Dâ'î'nin Ali Paşa'nın ölümünü pek de öyle önemsemediği açıkça görülmektedir. Ali Paşa'nın ölümü sırasında Emir Süleyman'ın çevresinde bulunan Dâ'î'nin onun ardından yazdıkları, daha çok, Emir Süleyman'a yaranmak için söylenmiş benziyor²³.

Kahire yazmasında Emir Süleyman için yazılmış, hiç birisi Burdur yazmasında bulunmayan, birisi mersiye olmak üzere on bir şiir yer alıyor²⁴. Bunlardan, Dâ'î'nin Emir Süleyman'la ilişkileri ve o sıralardaki yaşantısı konusunda ilgi çekici bilgiler edindiğimiz gibi, şehzadeler arasındaki çatışmaların havasını da koklayabiliyoruz²⁵.

22 Bu kaside Kahire yazmasında yoktur.

23 Ahmedî'nin de Ali Paşa'ya karşı buna benzer bir tutum içinde olabileceğini gösterir işaretlerin varlığı göz önüne alınca Ali Paşa'nın, Emir Süleyman'ın çevresindeki şairlerle ilişkisi açısından ilgi çekici bir durum ortaya çıkıyor, bkz., T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 169-171.

24 Kaside ve terci-i bendlerden oluşan bu şiirlerin üç tanesinden alınan yedişer beyitlik dört küçük parça Burdur yazmasında gazeller arasında yer alıyor. Bkz., Kahire yazması, yk. 12 b, beyit 1-6, yk. 13 b, beyit 5, krş., İ. H. Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î (Tıpkıbasım)*, s. 81, beyit 8-12, s. 82, beyit 1-2; Kahire yazması, yk. 17 b, beyit 1-6, yk. 18 b, beyit 7, krş., İ. H. Ertaylan, *Tıpkıbasım*, s. 26, beyit 5-11; Kahire yazması, yk. 25 b, beyit 11-13, yk. 26 a, 1-3, 11, krş. İ. H. Ertaylan, *Tıpkıbasım*, s. 49, beyit 8-12, s. 50, beyit 1-2; Kahire yazması, yk. 27 a, beyit 1-5, 13, yk. 27 b, beyit 1, krş., İ. H. Ertaylan, *Tıpkıbasım*, s. 20, beyit 9-10, s. 21, beyit 1-5.

25 Emir Süleyman için yazıldığını ileri sürdüğümüz şiirlerin bir ikisinin, Ahmedî'de olduğu gibi, Germiyanoglu Süleyman Şah için yazılıp yazılmadığı tartışma konusu edilebilir, bkz. T., Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 122. Biz bu şiirlerin hepsinin Emir Süleyman için yazıldığı inancındayız. Bizi böyle düşünmeğe aşağıdaki özellikler yöneltiyor: Şiirlerin hiç birisinde Germiyan'la, Germiyanoglu'yla ilgili bir işaret yoktur. Bir bölümünde ya Osmanlı ülkesinin, ya da Emir Süleyman'ın atalarının adı geçiyor. Büyük bir çoğunluğunda taht kavgalarının izleri bulunuyor. Hemen hepsi şaraptan ve şarap meclisinden Emir Süleyman'ın tarihî kişiliğine uygun bir biçimde söz ediyorlar. Bu özellikler, Ahmedî'nin Emir Süleyman için yazdığı şiirlerde de görülüyor. Buna karşılık, her iki şairin de, söz gelişi, Mehmed Çelebi için yazdıkları şiirlerde ağırlık noktası ve bu hava değişiyor, Ahmedî için bkz., T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 174 ve öf.

Söz gelişi, Dâ'î aşağıdaki kasidede önce, Emir Süleyman için yazdığı diğer şiirlerinin hemen hemen hepsinde olduğu gibi, içkili ve sazlı sözlü eğlenceleriyle tanınan ve ölümü de bu yüzden olan koruyucusunun seveceği biçimde, içkiden söz ediyor. Daha sonraki beyitlerinde ise, günün sultan oğlu sultan Emir Süleyman devri olduğunu, devlet tacının, din tahtının onunla övündüklerini, din ve devletin itibar bulduğunu, adına hutbe okunup, sikke kesirildiğini söylüyor. Saltanat olsun, devlet olsun Emir Süleyman'a miras kalmıştır ve onun adaleti ile yeryüzü güven veren bir yer olmuştur:

Ferah gelsün terah gitsün gül açısın mül içilsün²⁶
Dirilsin 'aql-ı cân andan düzilsün kârbâr andan

İç ol sâkî elinden kim yanağı 'aksi câm içre
Düşer gül-reng olur bâde utanur lâlezâr andan

Ferağ u emn ü sıhhatdür bu fırsat key ganîmetdür
Sa'âdet hõş devletdür iş olubdur bahtiyâr andan²⁷

Bugün kim kıtlu devrândur huşuşâ devr-i Sultândur
Ki sultân ibni sultândur hem oldur şehriyâr andan

Şehinşeh Mîr Selmân²⁸ kim Süleymân-ı zemân oldur
Ki devlet tâcı dîn tahtı iderler iftihâr andan

Anuñ adıyla zînet bulubdur huṭbe vü sikke
Zirâ kim dînle devlet bulurlar i'tibâr andan

...
Saña mirâsdur aṣl-ı sa'âdet saltanat devlet
Zehî devletlü cân ol kim özüñdür yâdigâr andan

Bugün 'adlûñ zamânında cihân dârü'l-amân oldı
Ki şer' ü dîn-i İslâm uş bulubdur iştihâr andan

26 Kahire yazması, yk. 12 b, beyit 5-10; yk. 13 a, beyit 11-12. Burada verilen ilk iki beyit Burdur yazmasında da yer almaktadır, bkz., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î (Tıpkıbasım), s. 81, beyit 12, s. 82, beyit 1.

27 Mısra vezin bakımından bozuktur.

28 Emir Süleyman'ın adı kendisi için yazılan şiirlerde Mîr Selmân ve Mîr Süleyman olduğu gibi, Mîr Selmân olarak da harekelenmiştir, bkz., Kahire yazması yk. 15 a, beyit 3; yk. 22 b, beyit 5, 10; yk. 26 a, beyit 12; krş., T. Kortantamer, Leben und Weltbild, s. 122.

Emir Süleyman Rumeli'den Anadolu'ya geçip, Bursa'ya yürüdüğünde Mehmed Çelebi, Bursa'yı boşaltıp, Amasya'ya çekilmişti. Mehmed Çelebi'nin Giyaseddin olan lakabı²⁹, "Gıyâş", "Gıyâş-ı dîn" ve benzeri biçimlerde hem Dâ'î'nin hem de Ahmedi'nin Mehmet Çelebi için yazdıkları şiirlerde görülmektedir³⁰. Bu bakımdan yukarıdaki kasidenin aşağıdaki 27. beyitinde yer alan "el-ğiyâş" kelimesi, asıl anlamının yanında gerçekten, bizim düşündüğümüz gibi, ayrıca bir de Mehmed Çelebi'ye telmih için kullanılmışsa, bu kaside de Dâ'î'nin Emir Süleyman'la birlikte Anadolu'da bulunduğu sürenin ürünü olabilir³¹. Dâ'î'nin beyitlerinde, Emir Süleyman'ın atı yıldırım gibidir, kılıcı düşmanın kanını döker ve zaman böyle bir sultanla övünür:

Atuñ bir yıldırımdur kim atar şeytâni od birle³²
İder³³ el-ğiyâş andan kaçarlar el-hızâr andan

Ƙılıcuñ düşmanuñ kanın şü deñlü dökdi her yire
Ki tåg u tåşile şahrâ aqtıttı cüyibâr andan

....

Ne kutlu rüzigâr ol kim bugün ol fahr ider senden
Zehî Sultân ki fahr eyler bugün uş rüzigâr andan

Aynı kasidenin son bölümünde Dâ'î bir sıkıntısını dile getiriyor: Aralıksız, Emir Süleyman'ı öven, ona dualar eden şiirler yazıp göndermektedir. Bir karşılık görmemiş olacak, şiirlerinin Emir Süleyman'a ulaşmadığını düşünür, ya da öyle düşünüyormuş gibi yapmak işine gelir. Temiz yürekle edilen duaların arşa bile eriştiğini aklına getirip, Emir Süleyman'a yol bulamayışına şaşar. Emir Süleyman onun şiirlerini duysa, onu unutmayacaktır. Dâ'î daha sonra edep sınırlarını aşmış olabileceğini belirtip af dilerken, bağış bekler:

29 İ. H. Uzunçarşılı, "Mehmed I", İA VII, s. 496-497.

30 T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 190-192; Kahire yazması, yk. 7 b, beyit 4. Yalnız, Dâ'î'nin Câmî'ü'n-nezâ'ir'deki kasidede Emir Süleyman'dan da Gıyâş-ı dîn ved-dünyâ diye söz ettiğini söylemek gerekir, bkz., İ. H. Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î, Türkçe Divanı, Tıpkıbasım*, s. 142, beyit 11.

31 Yalnız, bunun böyle olduğunu kesinlikle ortaya koyan hiçbir delile sahip olmadığımızı hemen belirtmemiz gerekir.

32 Kahire yazması, yk. 13 a, beyit 15; yk. 13 b, beyit 1, 4.

33 "İder" yazmada açıkça harekelenmiş olmakla birlikte vezin ve anlam yönünden "eydür" olmalıdır.

Şehâ kemter kuluñ Dâ'î du'â-yı devletüñ virdin³⁴

Düzer incü gibi nazma işidüñ yek du bâr andan

Şabâ peykiyle medh ü du'âlar gönderür her dem

Meger hazretde yol bulmaz kim itmez reh-güzâr andan

Du'â ihlâsile 'arşa irer likin ne hikmetdür

Şu 'âlî hazrete varmaz 'aceb bu âh ü zâr andan

Ya-ğod deryâdur ol hazret ne kıymet gevhere andan

Şadef aılmaz gibi taşra çekerse intizâr andan

Veli luğf ıssıdur ol Şâh işitse bendenüñ nazmın

'İnâyet birle yâd eyler unutmaz zînhâr andan

Eger şart-ı edebden kul tecävüz eyler ol 'afv it

Gerek luğf u 'a'â senden du'â vü iftihâr andan

Bu beyitler Emir Süleyman'ın Dâ'î'ye en azından bir süre ilgi göstermediğini ortaya koyuyorlar. Dâ'î ise, neyi nasıl anlatacağını bilen bir beceriklilikle ona sokulmaya çalışmaktadır. Benzeri bir durum Emir Süleyman için yazılmış bir başka kasideden alınan aşağıdaki beyitlerde de göze çarpıyor: Bugün, Yaratıcı'nın eseri (Emir Süleyman) "sa'âdet matla'ı"ndan doğmuştur. Güneş bile Şahlar Şahı Osmanoğlu Emir Süleyman'ın parıltısından aydınlanır. O, Allah'ın yer yüzündeki gölgesi olmuştur³⁵. Kişiliğinin ve eli açıklığının benzeri yoktur. O hilafet tahtına çıktığından beri³⁶ yedi iklim onun ya-

34 Kahire yazması, yk. 13 b, beyit 5-10. Burada verilen ilk beyit Burdur yazmasında da yer almaktadır Bkz., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î (Tıpkıbasım), s. 82, beyit 2.

35 "Allah'ın halifesi" ya da "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi (zill Allâh fi'l-arz)" gibi sözler daha İslam'ın erken çağlarında müminlerin halifeye göstermek zorunda oldukları itaati belirtmeye yarıyordu. Bunların izleri Hadis edebiyatında da bulunuyor. "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" sözü sonraları, halifeler dışında, hükümdarlar tarafından dünyevi hükümler için din açısından meşrulaştırmak için kullanılır oldu, bkz., Sir Thomas W. Arnold, The Caliphate, s. 50 ve ö.t., 203-204; J. H. Kramers, "Sultan", İslam Ansiklopedisi, c. X, s. 24-25; C. H. Becker, "Barthold's Studien über Kalif und Sultan", Der İslam VI (1916), s. 350-412; Gustave E. von Grunbaum, Der İslam im Mittelalter, Zurich 1963, s. 24.

36 Moğollar 1258 yılında Abbâsî Halifeliği'ne son verdikten sonra İslam ülkelerinde tahta geçmeyi başaran müslüman her hükümdarın, Allah hükümlerini kendisine verdiğinden, Halife olduğu düşüncesi yaygınlaştı ve halifenin Kureys'li olması şartı bir kenara bırakıldı. Bu düşüncüyü meşrulaştıran deliller de Kuran'da arandı, bulundu. Söz gelişi: III, 25; VI, 165; XXXVIII, 26. Osmanlı hükümdarları daha 14. yüzyılın ikinci yarısında, I. Selim'in Mısır'ı ele geçirmesinden önce, halife ünvanını kullanır olmuşlardı, bkz., T. W. Arnold, The Caliphate, s. 106, 107 ve ö.t.; T. W. Arnold, "Halife", İslam Ansiklopedisi, c. V, s. 151; Becker, "Barthold's Studien über Kalif und Sultan", Der İslam VI (1916), s. 351, 372 ve ö.t.; Şinasi Altundağ, "Selim I", İslam Ansiklopedisi, c. X, s. 423-434; krş., T. Kortantamer, Leben und Weltbild, s. 377-378.

salarına boyun eğmektedir. Dâ'î ise, bir köşede kalmıştır. İlim ve hünerin değerini bilen, hüdhüd gibi Süleyman'a karıncanın³⁷ (kendisinin) durumunu iletecek ikinci bir Âsaf³⁸ aramaktadır. Emir Süleyman herkese bağışlarda bulunmuş, herkesi giydirmiş ve doyurmuştur. Ortada kalan bir Dâ'î'dir ve kendisinin Emir Süleyman'ın eli açıklığından yararlanmasına kimin engel olduğunu bilememektedir. Emir Süleyman'a sığınmaktan başka çaresi de yoktur. O elinden tutmazsa, ziyan olacaktır; ama umutludur. Emir Süleyman'ın alıcı olduğu değerli incileri (şiiirleri) satan kişinin (kendisinin) mutlu olacağına inanır:

Bi-ḥamdi'llāh bugün ol şun^c-ı şāni^{c39}
Sa'ādet maṭla'ından oldu ṭāli^c

...

Şehenşeh Mîr Selmān ibni 'Oşmān
Münevver ṭal'atından şems-i sāti^{c40}

Çu zıllu'llāhi fî'l-arz oldu zātı
Yüzinden nūr alur her gün meṭāli^c

Anuñ zātına yok mişl ü müşābih
Anuñ cūdına yok şibh ü muzāri^c

...

Selāṭin-i cihān emrüne münkād
Şehenşehler kamu hükümüne rāci^c

...

37 Süleyman Peygamber'le ilgili bir hikayede hüdhüd, Süleyman Peygamber'e Saba ülkesinden haber getirir ve Süleyman Peygamber'in mektubunu Saba Melikesi'ne götürür. Bir başka hikayede ise, Süleyman Peygamber karıncaların bulunduğu vadide karıncaların başını çağırır ve onunla görüşür; daha geniş bilgi için bkz., Ali Nihat Tarlan, Şeyhî, s. 262 ve ö.t.; krs., Heinrich Speyer, Die biblischen Erzählungen im Qoran, Darmstadt 1961 (tıpkıbasım), s. 373 ve ö.t., 390 ve ö.t. Ahmed-i Dâ'î bu motifleri burada, kendisine bir süredir ilgisiz kalan Emir Süleyman tarafından çağırılma isteğini dile getirmek için kullanıyor. Benzeri bir durumda, benzeri bir kullanışı Ahmedî'de de buluyoruz:

Hüdhüd bigi çu peyk-i Sabā'sın sen iy şabā
Karıncanuñ sözini Süleymān'a 'arza kııl

Bkz., T. Kortantamer, Leben und Weltbild, s. 161.

38 Süleyman Peygamber'in veziri, bkz., A. J. Wensinck, "Âşaf b. Barakḥya", İslam Ansiklopedisi, c. I, s. 664.

39 Kahire yazması, yk. 15 a, beyit 1, 3-5, 11; yk. 15 b, beyit 1; yk. 17 a, beyit 1-10.

40 Yazmada "sāti^c" yazılmışsa da "sāti" olması gerekir.

Hilâfet tahtına sen şâh olah
Yasağundan yedi iklim hâşi^c

....

Şehâ senden gerek tâ kim bu kıluda
Göresin neylemişdür şun^c-ı şâni^c

Benem 'ankâ-şifat 'uzletde kalmış
Kânâ^cat küncinün⁴¹ gencine kâni^c

Kanı ol Âşaf-ı şâni ki her dem
Ola 'ilm ü hüner kadrine râfi^c

Süleymân'a qarınca vaşf-ı hâlin
Diye hüdhüd gibi hem ola şâfi^c

Güneşsin 'aleme hergün toğarsın
Kamu zerrât olur şu^cleñde lâmi^c

Ki her dem hil^catüñden ni^cmetüñden
Tonandı toydı her 'uryân u câmi^c

Benem ol zerreden kemter daği kem
'Aceb ney ki benüm haqqumda mâni^c

Eger hâlüm saña 'arz itmez isem
Kime 'arz eyleyem kim ola sâmi^c

'Inâyet gözi birle bakmaz iseñ
Kâdurven Hâk tanuğdur şöyle zâyi^c

Çu sensin müşteri dürr-i yetîme
Zihî devlet anuñ kim oldı bâyi^c

Dâ'î bir terci-i bendde, gene içkiden ve Emir Süleyman'ın hem doğunun hem batının haracını alan, herkesin derdine deva olan, çıplakları donatıp, açları doyuran bir hükümdar olduğundan, büyüklüğünden, saltanatının heybetinden söz ettikten sonra, yukarıdaki örnekleri çok andıran bir biçimde durumundan yakınır:

41 Metinde "ç" açıkça üç nokta ile yazılmıştır.

Gösterdi şîşe odile şu imtizâcını⁴²
Ya'nî ki cām içinde sücinüñ mizâcını

Cevher ki cisme rûh olur ol rûha 'aql-ı kül
'Aqluñ dimâg içinde yaqar ol sirâcını

Sâkıyi gör ki gösterür uş nâz u cevriile
Nâzüklüğünde hüsn ü melâhat revâcını

....

Bu zulme dâd virmeye illâ meger kim ol
Şâhî kim aldı mağrib ü mâşrık harâcını

Virdi eline baht u sa'âdet 'inânını
Koydı başına devlet ü iqbâl tâcını

Rûhü'l- kudüs- sıfat ider ol derd-i dillere
Her bir nefesde her kişinüñ her 'ilâcını

....

Cüduñ sehâ vü ni'metile halk-ı 'âlemüñ
Yabncığın tonatdı vü toyurdu acını

....

Şâh-ı zemâne Mir Süleymân-ı nîk-baht
Dârende-i sa'âdet ü Dârâ-yı tâc u taht

...

Şâhâ senüñ bu saltanatuñ heybeti bugün
İrgürdi 'arşa rif'at ü câh ü celâlini

...

Dâ'î kuluñ revâ mı gönülden karibiken
Bî-cürm ü bî-günâh tapuñdan ba'îd ola

Müşâk-ı hazret ola dahı ol firâkile
Gözden ırak düşe vü gönülden ferîd ola

Ne şöhet-i şafâ göre ne cām-ı mey içe
Zühd ü riyâzetile kuruya kadîd ola

42 Kahire yazması, yk. 25 b, beyit 11-13; 26 a, beyit 6-8, 10, 12; yk. 26 b, beyit 7; yk. 27 a, beyit 7-13. Burada verilen ilk üç beyit ve son beyit Burdur yazmasında da yer ahyorlar, krş., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î (Tıpkıbasım), s. 49, beyit 8-10, s. 21, beyit 5.

İşbu hevâ tabîfatını köhne eyleye
İşbu hevesde guşşası her gün cedîd ola

Gelmişdür ol ümîze kim⁴³ dergâha yüz süre
Hâşâ ki ol kapuñda senüñ nâ-ümfz ola

İhlâşı toğru şıdkı bütün bendedür saña
Ger rûzigâr öküş geçe müddet medîd ola

Her dem du'â-yı devletüñi ber-mezîd ider
Hađdan diler ki devlet ü 'ömrüñ mezîd ola

Nergis redifli kasidesinde de Dâ'î, içinde bulunduğu güçlüklerden yakınıp,
Emir Süleyman'ın yardımını istiyor:

Dâ'î ol hâzret-i 'âlîde şenâlar idicek⁴⁴
Her gâzel kim yazaram ben okur ezber nergis

Ney-şekerdür kâlemüm medhüñi tahrir ideli
'Anber ü müşk midâd oldu vü defter nergis

Hüsrevâ hâlüme bir kez nazar it kim işidüb
Gonçe yırtar yağasın dağı esirger nergis

Ger ben ol lâle- şıfat göynüğümi şerh kılam
Kuru gözden ağıda çeşme-i kevşer nergis

Ne revâ çarh kabağum şıya şışem uvadub
Sađrađın lâ'îl ide gonçe kadehin zer nergis

Ben ki âzâdeyiken serv bigi bî-ber olam
Dağı tâc üstine düze⁴⁵ kat kat cevher nergis

Kuru sözile boş elden ne geliser lîkin
Gözlerüm yaş toludur (ur) nitekim ter nergis

43 "Kim" vezne göre "ki" olmalıdır.

44 Kahire yazması, yk. 14 b, beyit 5-13.

45 Vezne göre "kat kat düze" olması gerekir.

Bir 'ināyet nazarın kıl ki ser-efrāz ola serv
Müflisiken zerile ola tuvānger nergis

Her ki nergis gibi göz dikdi bu 'ālf kapuya
Gül gibi hoş güler ol nite ki nevber nergis

Anlaşılan Emir Süleyman'ın, Dâ'i'nin kapı yoldaşı Ahmedî'de gördüğümüz gibi, Dâ'i'den de yüz çevirdiği olmuş ve Dâ'i güç durumlara düşüp, Emir Süleyman'ın çevresine gene girmeye çalışmış⁴⁶.

Buna karşılık, Dâ'i'nin pek çok şiiri, Emir Süleyman'ın onu çoğunlukla koruduğunu ve ona yakınlık gösterdiğini ortaya koyuyor. Söz gelişi, bir kasidede Emir Süleyman'ın çok yardımını, iyiliğini, bağışlarını gördüğünü, bunlara karşılık, şükran duygusunun binde biriyle yazdığı övgülerin defter, onu anlatan şiirlerin de divan doldurduğunu söyleyip, Emir Süleyman'ı, Süleyman Peygamber'e, kendisini de Selman'a benzetiyor⁴⁷:

Nîmetüñ haqqumda çoqdur kim kılur şükriñ anuñ⁴⁸
Ol kadar in'âm idüb ol deflü ihsân eyledi

Kim anuñ biñde birinüñ şükriñi zıkr itdi çun
Medhüñi defter kılub vaşfuñda divân eyledi

Çun seni himmet bile şehâ⁴⁹ Süleymân itdi Hâk
Medh için anı dañı 'aşruñda Selmân eyledi

Dâ'i'nin başka bir kasidesinde Emir Süleyman'a yakınlık anlatırları, okunur okunmaz akla Şeyhî'ye Harnâme'yi⁵⁰, Fuzûlî'ye Şikayetnâme'yi⁵¹ yazdıran olayları getirmesi bakımından çok ilgi çekiyor. Emir Süleyman bir köyün vakıf gelirini Dâ'i'ye vermiştir. Kâzî'l-kuzât, onun bu geliri almasını

46 Krş., T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 153-165.

47 Adı Cemâlü'd-din Muhammed b. Alâü'd-din Muhammed olan Selman-ı Sâvecî (ölümü 1376) için bkz., Tahsin Yazıcı, "Selman", İVA X, s. 458-461.

48 Kahire yazması, yk. 25 a, beyit 3-5.

49 Vezne göre "şâhâ" yazılmalıdır.

50 Harnâme için bkz., F. K. Timurtaş, Şeyhî'nin Harnâme'si, Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 1629 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edebiyat Fakültesi Basımevi (İstanbul) 1971.

51 Şikayetnâme için bkz., Abdülkadir Karahan, "Fuzulî'nin Mektupları", TDED, c. II (1948), s. 246-257.

engeller⁵². Dâ'î öfkeli ve küskündür. Kendisine böyle davranan kişinin rüşvet aldığı, yetim malı yediğini belirtir. Kendisinin böyle şeyler yapmadığını, padişahın verdikleri ile yetindiğini eklemeyi de unutmaz. Kendisinin çok himmetli olduğunu, gene de korunmadığını söyler. Sonra haklı olduğuna inandığını sezdirenen bir biçimde, söylemiş olabileceği yanlış ve yersiz sözler için af dileyip, kırgınlığını ve kızgınlığını göstererek, Tanrı'dan, sıkıntısız alabileceği bir ölümsüz dirlik ile bir tükenmez hazine ister:

Hüsrevâ bir hoş hikâyet 'arz ider Dâ'î kuluñ⁵³
İşbu sırruñ hikmetinde ney ki esbâb u cihât

Tañrı'dan şâhib-nazarsın örtilü sır yok saña
Her kişi hâlin bilürsin yatlu yâ kimdür oñat

Bir 'ibâretden idersin bunca biñ keşf-i rumûz
Bir işâretden kılırsın bunca hâll-i müşkilât

Vağf-ı küyuñ hâşılâtın va'de kılduñ bendene
Muntazırven ol vefâya tâ ilâ yevmi'l-vefât

Gerçi her mennâ'ı hayr ol hayrı benden men'ider
Bu 'aceb sırdur ki niçün yir anı her Türk-i tâb

Bir Beg'üñ hayrın baña virmek revâ görmez dañı
Her yetimüñ mâli birle 'iş ider kâzî'l-kuzât

Ger baña câm-ı meyile ta'n iderse Hağ bilür
Ol yidüğü zehrdür ben içdügüm âb-ı hayât

Şükür⁵⁴ kim rişvet yimezven yâ degül mâl-ı yetim
Pâdişâh hayrından ol bir sadağadur⁵⁵ yâ-hod zekât

Himmetüm 'ankâ- şıfatdur kâf-ı 'uzletdür yeri
Konmağa bir yir bulunmaz uçmağa yoğdur kanat

52 Fetret devrini izleyen yıllarda bütün kadıların başı durumunda olan tek bir kazasker bulunmaktaydı, M. Akdağ, Türkiye'nin iktisadî ve içtimai tarih, c. I, s. 399. Dâ'î'nin burada şikayetçi olduğu kazaskerin kim olduğunu bilemiyoruz.

53 Kahire yazması, yk. 18 a, beyit 8-15; yk. 18 b, beyit 1-5.

54 "Şükür" olması gerekirken metinde "şükür" olarak harekelenmiştir.

55 "Sadğa" olması gerekirken metinde "sadağa" olarak harekelenmiştir.

Âdemîniün dünyada bir güşesidür rāhatı
Yoksa her kâfir umar yarın *پراديو بلات*⁵⁶

Ger hâṭâyise sözüüm estağfiru'llāha'l-'azîm
Sözde istiğfâr olursa 'afv olur çok seyyi'ât

Yâ İlähî sen ḳanā'at gencini erzāni ḳıl
Bir muḳadder rızḳiçün bârî nedür bu turrehât

Bir ölümsüz dirlikile bir dükenmez genc vir
Kim ne ḡaybet olsun anda ne gile ne mühmelât

Ş Gelibolulu Mnstafa Ali'ye göre Dâ'î, Germiyan'da kadılık etmiş⁵⁷. Germiyan'ı bilmiyoruz, ama Dâ'î'nin kendisinin rüşvet yemediğini söylediği 15. beyit, bizde, onun Emir Süleyman devrinde kadılık yapmış olabileceği izlenimini uyandırıyor; çünkü rüşvet yiyebilmesi ya da yememesi için herşeyden önce bu işleri yapabileceği bir memuriyeti olması gerekir. Ayrıca burada çatıştığı kişi en büyük kadıdır. Dâ'î'nin olayı anlatırken, saygı çerçevesi içerisinde, korkusuzca davranışı da onun Emir Süleyman'ın yanında nasıl sağlam bir yeri olduğunu gösteriyor.

Dâ'î'nin Emir Süleyman için yazdığı şiirlerin aşağı yukarı hepsinde içkili toplantılar ve şarap önemli bir yer tutuyorlar. Bu konuda Dâ'î ile kapı yoldaşı Ahmedî'nin şiirleri arasında, ikisinin söyleyişleri başka başka da olsa, büyük benzerlikler göze çarpıyor⁵⁸. Anlaşılan bunlar daha çok Emir Süleyman'ın isteklerine uygun, onun beğendiği biçimde yazılan şiirler. Bunlar bir bakıma Emir Süleyman'ın karakterini ve o sıralardaki ruh halini yansıtıyorlar. Çünkü Dâ'î'nin olsun, Ahmedî'nin olsun Mehmed Çelebi için yazdıkları şiirler değişik bir hava taşıyorlar⁵⁹.

Dış görünüşe göre Emir Süleyman saltanat sürüyor, güçlü; gene de çatışmalardan duyulan bir huzursuzluk var. Buna karşılık içkide kaygılardan kurtulma yolu aranıyor:

56 "Paradis ü balât" olabilir.

57 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 12.

58 Ahmedî'nin şiirleri için bkz., T. Kortantamer, Leben und Weltbild, s. 133-135, 141, 146-149, 157-158, 172-173.

59 Ahmedî'nin Mehmed Çelebi'ye yazdığı şiirler için bkz., T. Kortantamer, Leben und Weltbild, s. 174 ve ö.t.

İçelüm ol sâkı-yi maḥbûb elinden kim ola⁶⁰
Sireti 'İsâ nefeslü şüreti Yûsuf-şîfat

Rûzigârûñ ğuşşasından cânumuz bulsun ferâḥ
Nevbahârûñ müjdesinden çun cihân dutdı sebât

Vaktümüz ğavġâ elinden bir nefes bulsun amân
'Aqlumuz sevdâ yöninden bir nefes bulsun necât

Ḥâşşa hengâm-ı tarabdur mevsim-i nevrûz u 'İd
Bâd-ı meymûn-ı mübârek bir şeh-i ferḥunde zât

Gün Emir Süleyman'ındır. O, saltanat sürmektedir. Devir rahat, ihsan, adalet, içki ve eğlence devridir. Korkmamak gerekir:

Ni'met ü râḥat demidür saltanat devrâmidür⁶¹
'İş u 'İşaret nevbetidür 'adl ü iḥsân devridür

Ḥamdü li'llah kim seniüdü devrile devrân bugün
İç seniüñ devrüñdür ol şanma ki devrân devridür

'İşret ü zevk u şafânuñ vaḳtidür Dâ'î bugün
Saġarı ṭoldur içelüm korḳma kim Ḥân devridür

İçki yüzünden yapılan kınamalara aldırılmamalıdır. İçki Emir Süleyman'ın aklını dimaġını tazeler⁶²:

Ḥüsrevâ şart-ı edebden ger tecâvüz eylerem⁶³
Bir laṭife eydeyim kim 'aql anı yâver kıtur

Zâhid-i ḥuşkuñ sözün ḳo raṭb u yâbis söylesün
Sen iç ol câmı kim ol 'aqluñ dimâġın ter kıtur

Ḥoş müferriḥdür bu sözler bâde-i aḥmer gibi
Lâcerem tefriḥ ḳalbi bâdeyi aḥmer kıtur

60 Kahire yazması, yk. 17 b, beyit 5-8. Burada verilen ilk iki beyit Burdur yazmasında da bulunmaktadır.

61 Kahire yazması, yk. 23 a, beyit 6-8.

62 Ahmedî de Emir Süleyman için yazdığı bir şiirde:

Nice kim çoḫ içerise 'aql kâmilte olur

Bilmezem şeker mi içer ya âb-ı ḥayvân yâ gülâb

diyor. Ahmedî ayrıca Tervihü'l-ervâḥ'da da Emir Süleyman'ı benzeri sözlerle över, bkz., T. Kortantamer, Leben und Weltbild, s. 172. Ahmedî olsun, Dâ'î olsun bu, içkinin aklı tazeleme motifi divanlarında yalnız Emir Süleyman için kullanıyorlar.

İlkbaharın değerini bilip, içmeyen suçludur. Zemheri ona ocak başında oturma cezası verir. Isınmak için sıcak şarap içmelidir:

Sen dağı evde otur altun sikek düz zîra kim⁶⁴
Hâk ta'âlâ kış günü odı gülistân eyledi

Puhte iç germ ol sovuğdur ham olub âh-ı sered
Yigrek oldur kim anı hikmetde Yünân eyledi

Issı otlar yi sovuğ içme (vü) perhîz it saşın
Ol şudan iç kim içinde odı penhân eyledi
.....

Her ki gül vaktinde şekker nuql idüb cām içmedi
Zemherîr uş zehrini ol cürme tâvân eyledi

Dün söğütler gölgesinün kadrini kim bilmedi
Lâcerem ocak yaşasın aña zindân eyledi

Senenin en uzun gecesi de içerek geçirilecek bir gecedir:

Sâkiyâ bu gicedür çün şeb-i yeldâ gicesi⁶⁵
'İşret ü 'İş u tarab zevk u temâşâ gicesi

Getür ol bâdiyeden bâdeyi şâfi içelüm
Bâri şâfi dilile cām-ı muşaffâ gicesi

Muṭrib ü hûb-ı nefes birle sebük-rûh-ı nedîm⁶⁶
Bâde hâzır ola vü nuql müheyyâ gicesi

Mutâyebât, bugüne kadar sanıldığı gibi, Dâ'î'nin ayrı bir eseri olmayıp, divandan seçilmiş, daha çok, şarap, şarap meclisi ve eğlence ile ilgili şiirlerin bir araya toplanmasıyla ortaya çıkmıştır⁶⁷. Mutâyebât'ı oluşturan on altı

63 Kahire yazması, yk. 22 a, beyit 12-14.

64 Kahire yazması, yk. 23 b, beyit 14-15; yk. 24 a beyit 1, 8-9.

65 Kahire yazması, yk. 20 b, beyit 13-15. Bu şiir Burdur yazmasında da bulunmaktadır. Yalnız, şiirin Emir Süleyman için yazıldığını gösteren Kahire yazmasındaki iki beyit (şiirin 21. ve 22. beyitleri) Burdur yazmasında yer almadığından, Dâ'î'nin bu şiiri kimin için yazdığı bilinmiyordu. Bkz., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, s. 71, Türkçe Divanı (Tıpkıbasım, s. 21-23.

66 Metinde "muṭrib ü hûb-ı nefes" ve "sebük rûh-ı nedîm" olarak hareketlidir.

67 Durumu aydınlatan kısa bir yazımızın Türkoloji Dergisinin bu sayısında yayımlandı.

şiiirin on ikisi, Kahire yazmasının açıkça gösterdiği gibi, divanda yer almaktadır. Mutâyebât'da olup, Kahire yazmasında bulunmayan dört şiiirden birinde adı geçen Mihaliç, Bursa yakınlarındaki tanınmış Mihaliç (Karacabey) ise, bu şiiirlerin en azından bir ikisi, belki de hepsi, Emir Süleyman'ın Anadolu'da bulunduğu 1405-1409 yılları arasında yazılmış olabilir. Burdur yazmasında bulunmayan aşağıdaki kıta da büyük bir ihtimalle bu devrenin ürünüdür.

Kış gelmek üzeredir. Dâ'î, Bursa'ya gidip, hazırlık yapmak ister:

İy sa'âdet ma'âdeni Şehenşeh-i⁶⁸ mâlik-riqâb⁶⁹
Her seher vaqti melâyikden saña alkış gelür

Dâ'î'ye destür vir kim Bursa'ya varam dağı
Kış yarağın eyleyem şimdi kim elden iş gelür

Zemherir okı güneş kalkanını deldi geçer
Pes çuçal geymek gerek zira kılıc tek kış gelür

Emir Süleyman için yazılan şiiirlerde en azından içki ve eğlence kadar ağır basan bir nokta da, yukarıda sık sık görüldüğü gibi, taht kavgasıdır⁷⁰. Dâ'î bu konuda da duruma göre, koruyucusunun beklediği, duymak istediği sözlerle olayları yansıtır.

Tanrı onun adını Emir Süleyman koyup, onu bugün sultan yaparak, o melek yaradılışlıyı meliksiz kalan mülk için insan kılığına sokmuş ve uçmağından bir il verip, adına Osmanlı ülkesi demiştir. Devlet Emir Süleyman'a Tanrı'nın hediyesidir. Onun devletinin güneşi Tanrı gölgesidir:

Zira kim Tañrı ta'âlâ rahmeti birle bugün⁷¹
Hulka halkun peykini 'âlemde sultân eyledi

Zâtını baht u sa'âdet birle uş te'yid idüb
Adını levh-i ezelde Mîr Süleymân eyledi

.....

Tañrımuñ hikmetlerin gör bir meliksüz mülk için
Ol melek sîretlüyi şüretde insân (eyledi)

68 Vezin dolayısıyla "şâhenşeh" olması gerekirken metinde "şehenşeh" olarak harekelenmiştir.

69 Kahire yazması, yk. 120 b, beyit 1-3

70 Dâ'î'nin Emir Süleyman için yazdığı şiiirler bu açıdan da Ahmedî'nin şiiirleriyle büyük bir uyum içindedir.

71 Kahire yazması, yk. 24 a, beyit 15; yk. 24 b, beyit 1, 3-4, 9-10.

Ucmağından dünyāya bir il viribidi meger
Emn ü rāhat birle adın milk-i 'Osmān eyledi
...

Ḥüsrevā Ḥaḳ'dan 'aṭadur baḫtile devlet saña
Saltanat menşürına aduñı 'unvān eyledi

Devletüñ ḫuşşididür 'âlemde Tañrı gölgesi
Zātuñı anda penāh-ı ehl-i imān eyledi

Tanrı onu özene bezene yaratmış, âlemin serveri yapmış, başına saltanat tacını giydirip, memleket tahtına oturtarak Mir Süleyman adını vermiş ve zamanın Süleyman'ı etmiştir:

Şāni'-i zül-men kim ol bir kaṭreden güher⁷² kıılır⁷³
Ṭal'atın şems ü cemālin müşterî-manzar kıılır

Kāyinātuñ 'unşurından bir güher terkib ider
Baḫtile devlet virür hem 'âleme server kıılır

Saltanat tâcin urur başına biñ i'zâr ile
Memleket tahtında anı Ḥüsrev ü Sencer kıılır

Şüret-i ma'ni içinde zâtını maḫcüb ider
Ḥüsn ü ḫulḳ u luṭfile dildâr ider dilber kıılır

Hem sa'âdet ni'metini aña erzāni tutar
Hem Mü'eyyed-yed bağışlar hem Muzaffer-fer kıılır

Mir Sülmān ad virür eyler Süleymān-ı rüzigār⁷⁴
Şükr aña kim raḫmetinden bu 'ināyetler kıılır

O, cihan şahıdır. Fetih ve zafer onundur. Her yandan haraç ahr. Gaziler onun buyruğunda ülkeler fethederler. Halk sarayını bir Kabe gibi tavaf eder. Düşmanın ömrü kısalmıştır. Onu hemen yok etmese de birşey olmaz. O veliahddır:

72 Metinde "güher" olarak harekelenmiştir.

73 Kahire yazması, yk. 21 b, beyit 9-14.

74 "Süleymān-rüzigār" olması gerekirken metinde "Süleymān-ı rüzigār" olarak harekelenmiştir.

Şâh-ı 'âlem Mîr Sülmân kim anuñ zihnindedür⁷⁵
 Levh-i maḥfûz üzreki mecmû'-ı naḫş-ı kâyinât

Âyet-i innâ fetahnâ çun senüñ şânuñdadur
 Feth ü nuşret 'âyetidür râyetüñde beyyinât

Devletüñde her taraftan cem' olur her gün ḫarâc
 Himmetüñde her diyârı feth ider her gün guzât

Dergehüñ bir Ka'bedür kim ḫalk ider her dem tavâf
 Leşkerüñde her zemân mevcüddur ḫâcc u guzât

Hâsidüñ naḫdi dükendi nola mühlet vir aña
 Düşmanuñ 'ömri kısaldı ḡam degül ipin uzat

Çun veliyyu'l-'ahd sensin pes kerâmetdür saña
 Tañrıdan faẓl u 'inâyet Muşṭâfâ'dan mu'cizât

Mehmed Çelebi, Bursa ile birlikte Ankara da dahil olmak üzere Anadolu'nun batısını eline geçirmiş olan Emir Süleyman'dan kurtulmak için Karaman, Germiyan ve İsfendiyar Beylikleri ile anlaşarak, kardeşi Musa'yı, Emir Süleyman'ın arkasını dayadığı Rumeli'de, kendisine bağlı kalıp, Emir Süleyman'a karşı ayaklanmak üzere, yola çıkarmıştı. Emir Süleyman'ın bir süredir hükümdarlığı elinde bulundurduğundan ve düşmanın çokluğundan söz eden aşağıdaki beyitler o günlerin ürünü olabilir:

Ḫâlık-ı zü'l-men ezelde ihtiyâr itmiş seni⁷⁶
 Tâli'-i ḫoş-fâl-i ḫurrem baḫtiyâr itmiş seni

Devletüñden faḫr ider çok rüzigâr oldı cihân
 Lâcerem devletde faḫr-ı rüzigâr itmiş seni

Himmetüñ şâbit-ḫademdür Ḫaḫ yolında toḡrısın
 İşbu manşıbdâ anuñçun pâyidâr itmiş seni

Şâh-ı 'âlem Mîr Sülmân-ı Süleymân-rüzigâr
 Bu ḫamu şehler içinde şehriyâr itmiş seni

75 Kahire yazması, yk. 17 b, beyit 9; yk. 18 a, beyit 1-3, 6-7.

76 Kahire yazması, yk. 27 b, beyit 2-7, 12-13; yk. 28 a, beyit 1, 9.

Bahtile hemden kılupdur⁷⁷ nuşretile hem-nişñ
Fethile yoldaş idüb iqbâle yâr itmiş seni

Dost ger yardım kılur yâ mekr ider düşman ne ğam
Çunki manşür u muzaffer Kirdigâr itmiş seni

...

Düşmanuñ kumdan çoğise başma toprak anuñ
Hâk ta'âlâ yir yüzinde ber-ķarâr itmiş seni

Gerçi kim a'dâ-yı sebük yil gibi çok yiltenür
Kâf tağı tek hâlîm ü bürd ü bâr itmiş seni

Her kim ol senden nazâr bulmadı olmaz mu'teber
Zira bu 'aşr içre şâhib-i'tibâr itmiş seni

Müdde'î dillü şîfat ger mekr idüb kıyruķ yalar
Avlağıl anı ki⁷⁸ şîr-i şîkâr itmiş seni

Hâk eger birbirne sığınursa sen Hâkka sığın
Düşmanuñ ger şad olursa şad hezâr itmiş seni

Musa Çelebi Rumeli'de başarı kazanınca, Emir Süleyman'ın kendisine güç veren bu bölgeyi kurtarmak için Edirne'ye dönmekten başka çıkar yolu kalmamıştı. Emir Süleyman'la birlikte mi bilmiyoruz, ama Dâ'î'nin de Emir Süleyman Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Rumeli'ye gittiğini gösterir işaretler az değil. Bunlardan biri, Dâ'î'nin Emir Süleyman'ın ardından yazdığı güzel mersiye'dir. Bu mersiye'de Dâ'î, aşağıda görüleceği üzere Mehmed Çelebi'nin ardından yazdığı mersiye'de onun yerini alacak olan Şehzade Murad'dan söz edişi gibi, ya da Ahmedî'nin Emir Süleyman mersiyesinde⁷⁹ ve Mehmed Çelebi için yazıp, Emir Süleyman'ın ölümünden söz ettiği bir başka şiirinde⁸⁰ yaptığı gibi, Emir Süleyman'ın yerini alacak kişinin adını vermiyor. Bu onun, Emir Süleyman'ın ölümünü duyduğunda kimseye sığınmamış durumda olmadığı - Anadolu'da olsa, büyük bir ihtimalle M. Çelebi'nin ya-

77 Metinde "kılupdur" olarak yazılmıştır.

78 Mısram vezni düşüktür, "Avlağıl anı ki Hâk şîr-i şîkâr itmiş seni" olursa vezin düzeliyor.

79 Bkz., T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 193-198.

80 Ahmedî'nin şimdiye kadar dikkati çekmemiş olan bu şiiri için bkz., T. Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 190-192.

nında bulunurdu - izlenimini uyandırıyor. Ayrıca o, bu mersiyede, Ahmedî'nin aksine, olayları uzaktan duyan bir insana benzemiyor:

Şarardı heb⁸¹ çiçekler soldı güller⁸²
Kamu bülbüller uş efgāna geldi

Yağıldı lāle vü gözümde nergis
Hāzān yili meger hūstāne geldi

Kulağ işitmedi göz görmedi hīc
Anı kim hayf ol sultāna geldi

Cihānda gelmedi hīc pādişāha
Bu hālet kim Emīr Sūlmān'a geldi

Çun ol Hāğ rahmetine vāşıl oldı
Beşāret cennet-i rızvāna geldi

Anuñ rūhın görüb didi melāyik
Bu cennet tāvusı cevlāna geldi

Dirigā kanı ol devletlü Sultān
Cihānda adı kaldı Mīr Sūlmān

Hudāyā her nefes biñ āh u feryād
Baña bu zulm elinden dād vir dād

.....

Kanı ol pādişāh-ı nev-cuvān-baht
Sa'ādet gülşeninde serv-i āzād

Kahire yazmasında Dâ'î'nin Musa Çelebi için yazdığı bir kasidenin yer alışı da bu bakımdan anlam taşıyor. Bu kaside, Dâ'î'nin Musa Çelebi ile ilişkisini ortaya çıkardığı gibi, Dâ'î'nin, Emir Süleyman öldükten sonra Edirne'de kalıp, Musa Çelebi'ye katılmış olduğu düşüncesine yol açıyor.

Bu arada, Musa Çelebi, Emir Süleyman Anadolu'ya gelmeden önce babasının cenazesini Bursa'ya getirdiğinde, çok kısa bir süre için orada hükümdar-

81 Metinde "heb" olarak yazılmıştır.

82 Kahire yazması, yk. 34 b, beyit 11-13; yk. 35 a, beyit 1-5, 10.

lığını açıklamış olduğundan, bu övgünün o zaman yazılmış olabileceği ileri sürülebilir. Ancak Dâ'i, Mehmed Çelebi'nin Musa Çelebi'yi ortadan kaldırdığı 1413 yılında Farsça divanını Mehmed Çelebi'nin vezirâzamı Amasyalı Hacı Hayreddin Halil Paşa'ya⁸³ sunduğuna göre, o yıllarda çok büyük bir ihtimalle Rumeli'dedir ve Emir Süleyman'ın ölümünden sonra Musa Çelebi'ye, onun ardından da Mehmed Çelebi'ye katılmıştır.

Dâ'i'nin Musa Çelebi'ye övgüsünde de taht kavgasının izlerini buluyoruz: Tanrı, Musa Çelebi'yi halkın koruyucusu yapmıştır. Din, şeriat, ilim, irfan, zühd, takva ondan destek bulmuşlardır. Kılıcı fitneyi durdurur, düşmanları ondan korkarlar. Yedi iklimde hükmü geçer. Saltanat ve devlet ona mirastır.

Sağışsuz hâmdile şükr ol yaratğan Hâk ta'âlâya⁸⁴
Ki halk üstine rahmetden bıraktı uş Beg'i sāye

Ne sāye sāye-i Yezdân ki hürşid-i sa'âdetdür
Anuñ nûrı bile revnâk irişdi dîn ü dünyâya

Şehinşeh Mîr Mûsî kim yed-i beyzâsıdur mu'ciz
Anuñ fetihdürur şâhid yed-i kudretde beyzâya

Anuñ devletlü dîzârı tecellî nûrıdur Hâkka
Zihî devletlü cân ol kim irişdi bu tecellâya

Şehâ sen bir melek-siret meliksin kim mülke⁸⁵ senden
İrişür hil'at ü ni'met kamu yoğsulile baya

Saňa Hâkdan 'atâdur bu 'inâyet fethile nuşret
Seni tercih ider devlet bugün Cimşid ü Dârâ'ya

.....

Senüñ 'adlün bile muhkem esâsı Dîn-i İslâmuñ
Senüñ hükümün dutar şâbit binâ-yı şer' ü fetvâya

83 İ. H. Ertaylan, Hacı Hayreddin Halil Paşa'nın kimliğini bulmakta güçlükle karşılaştığı için onun Osmanlı İmamzade Halil Paşa olduğunu sanmıştı, bkz., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i, s. 23-24. Mehmed Çelebi, Musa Çelebi'yi yenip, fetret devrine son verdiği sırada Amasyalı Hacı Hayreddin Halil Paşa vezirâzam bulunmaktaydı, bkz., M. Akdağ, Türkiye'nin iktisadî ve içtimai tarihî, s. 393-394. Bu durumda açıkça görüldüğü üzere Dâ'i, Farsça divanını Osmanlı İmamzade Halil Paşa'ya değil, Amasyalı Hacı Hayreddin Halil Paşa'ya sunmuş olmalıdır.

84 Kahire yazması, yk. 28 a, beyit 12-13; yk. 28 b, beyit 1-4, 10-12; yk. 29 a, beyit 3-5.

85 Vezne göre "mülke kim" olmalıdır.

Senüñ ğilmüñdürur hâfız revâc-ı ğilm ü ğirfâna
Senüñ nehyüñdürur nâşır şalâh u zühd ü tağvâya

Senüñ ğahruñ ğılır Şehâ⁸⁶ zemâne fitnesin sâkin
Senüñ luğfuñ bile beñzer cihân firdevs-i ağlâya

...

Siyâset yarlığm Şehâ⁸⁷ yürütdüñ yidi iğlime
Kim uş âvâzesi yirden irişdi ğarğ-ı mînâya

İşidüb aduñı ğorğar şıdar ödi meĥâfetten
Huşüşâ ĥışmile bir kez nażar ğılursañ ağdâya

Sağâdet salĥanat devlet senüñ mevrüş-ı mülküñdür
Ēılıcuñ ĥüccet-i ğâtıĥ yiter bu şıdĒ-ı daĥvâya

Dâ'î'nin ne zaman yazdığđ bilinmeyen bazı şiirlerinde onun Rumeli'de bulunmuş olduğu açıkĥa görülyor:

La'î-i lebüñe irmez elüm pes ĥaceb degül⁸⁸
Ki Rüm ilinde la'î-i Bedehşân ĥaziz olur

Dâ'î'nüñ nażmı bile bād-ı şabâ⁸⁹
Rüm ilinden iltür Erzincân'a cân

Dâ'î, Mehmed Ēelebi'ye gerĥekten, bizim düşündüğümüz gibi, Edirne'de Musa Ēelebi'nin ölüminden sonra katıldı ise, yalnız Kahire yazmasında bulunan kasidelerin birinden alınan aşıĒıdaki beyitler Mehmed Ēelebi'nin Edirne'ye girişinin ardından yazılmış olmalıdır.

Mehmed Ēelebi mutluluk bayraĒını getirmiştir. Saltanatı elde eden odur. Tanrı ona boyun eymeyi zorunlu kılmıştır. O, yurdun yapısını, dinin temelini, şeriatın kurallarını saĒlamlaştırmıştır⁹⁰:

86 Vezin dolayısıyla "Şâhâ" olması gerekirken "Şehâ" olarak yazılmıştır.

87 Vezin dolayısıyla "Şâhâ" olması gerekirken "Şehâ" olarak yazılmıştır.

88 Vezin dolayısıyla "Şâhâ" olması gerekirken "Şehâ" olarak yazılmıştır.

88 Kahire yazması, yk. 71 b, beyit 2.

89 Kahire yazması, yk. 103 a, beyit 9.

90 İ. H. Ertaylan'ın yayımladığı Burdur yazmasının tıpkıbasımında da bulunan Mehmed Ēelebi için yazılmış iki ayrı kasidede buna benzer bir hava var. BĒz., İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, Türkĥe Divanı, s. 13-19; krş., Kahire yazması yk. 7 a, beyit 7-13; yk. 7 b beyit 1-14; yk. 8 a, beyit 1-12 ve yk. 8 a, beyit 1-3; yk. 8 b, beyit 1-15; yk. 9 a, beyit 1-15; yk. 9 b, beyit 1-14; yk. 10 a, beyit 1-9.

Şāhî kim ol getürdi sa'âdet livāsını⁹¹
 'Älemde 'adlile 'alem itdi hudāsını

Ol kim felekde rif'atini vaşf ider melek
 Ger 'arz iderse salţanatı kibriyāsını

Ol kim kuşandı biline cür'et kuşagını
 Ol kim ũonandı eynine devlet ũabāsını

Ol kim hitāb-ı 'izzetile ũullarına Hāķ
 Farz eyledi itā'atile iķtidāsını

Sultān Muĥammed kim anuñ ferr ü devleti
 ũaşr-ı müşeyyed eyledi milküñ bināsını

ũānün u 'adlile bugün ol muĥkem eyledi
 Şer'üñ ũavā'idin daĥı dñüñ esāsını

Gene yalnız Kahire yazmasında bulunan bir başka kasidede ise, Dâ'i, saltanat kavgasında ortadan kalkan şehzadelerden geride kalanlar için araya girip, onların korunmasını ister. Bu şiirde Mehmed Çelebi'nin adı açıkça geçmiyorsa da, kılıç, karışıklık çıkarmağa yeltenen düşmanları yok ettikten sonra, Tanrının, kullarına iyilik olsun diye seçtiği, Dâ'i'nin kendisine "Gıyās-ı dñn" diye seslendiği kişi Mehmed Çelebi'den başka kimse olamaz:

İzhār-ı rahmet itmegiçün ũullarına Hāķ⁹²
 Hāķ-ı cihān içinde seni ũalmuş ihtiyār

Fitne odına yeltenen ol düşmanuñ gör
 Kim ĥākisār idübdür anı tīg-ı ābudār⁹³

...

Şehzādeler ki rahmet-i Hāķķa ulaşdılar
 Bādā bekā-yı devlet-i sultān-ı kāmukār⁹⁴

Yarın şefā'at itmekiçün pişrev olup
 'Ömrile devleti saña ũodılar yādigār

91 Kahire yazması, yk. 6 a, beyit 6-8; yk. 6 b, beyit 1-3.

92 Kahire yazması, yk. 34 a, beyit 4-5, 8-10, 12-13.

93 Kelime "āb-dār" olması gerekirken metinde "ābudār" olarak harekelenmiştir.

94 "Kām-kār" metinde "kāmukār" olarak harekelenmiştir.

laşmış. Bu şiirde artık, Mehmed Çelebi'nin kardeşleriyle yaptığı taht kavgalarının izleri kalmamıştır. Mehmed Çelebi düşmanlarını bağışlayan, çeşitli milletlere ve boylara hakim bir sultandır. Dâ'î onbeş yıldır birlikte olduğu, çok sevdiği, herkesten sakladığı bir cevheri¹⁰² Mehmed Çelebi'ye sunmaktan söz eder. Karşılık olarak bağış bekler. Beş yıldır dolaşıp, onun kapısına umutla gelmiştir:

‘Afvi gör kim şunuñ gibi haşmı¹⁰³
Kim getürdüñ ele vü âhir-i kâr

Şevketin eylemişiken maḫhūr
Taḫtı olmuşiken çu taḫta-i dâr

Girü bâc u kemer virüb ḫıl‘at
Server eyledü ñ oldı ol serdâr

....

Tiğ-i Sultân Muḫammed-i Gâzî
Zü'l-fikâr ola ber ser-i eşrâr

....

Ḳapuña yüz sürer şeh-i maşrîḳ
Ḥükmüne ḳul durur Şeh-i Bulḡâr

Rûm u Rûs u Fireng tâ maḡrib
Getürürler ḫarâcuñı nâçâr

Türkmân dilküdür sen aşlanile
Ne it ola ki dem ura Tâtâr

....

İy Şehensâh işit du‘âdan soñ
Bendenüñ bir garîb ḳışşası var

Şâh için kemîne bir cevher
Getürübdür laḫîf ü key şehvâr

Cevher-i âbudâr-ı¹⁰⁴ nürânî
Emles ü hoş ḳad ü tamâm ‘ayâr

102 Dâ'î'nin bununla kimi ya da neyi kastedtiği anlaşılmıyor.

103 Kahire yazması, yk. 30 b, beyit 3-5, 10; yk. 31 a, beyit 1-3, 6-14; yk. 31b, beyit 1-15

104 "Âb-dâr" metinde "âbudâr" olarak harekelenmiştir.

Belkim¹⁰⁵ ol cevherüñ ‘ayârından
Hîredür dide-i ulu'l-abşâr

Kân evi şu‘lesi birle rüşen
Cân gözi ‘aksiyile pür envâr

Vardurur bir safâ ki zâtında
Giderür tîre-dârın ol jengâr

Dil-rübâdur çu naşş-ı şüret-i çîn
Cân-fizâdur çu zevk-i şohbet-i yâr

Anı her kim ki cân içinde dutar
Cânına irmeye belâ-yı humâr

Tâ gönül bağladum maḥabbetine
Fâriğ olmuşam ez meşakḳat-i kâr

Şimdi onbiş yıl oldu kim ikimüz
Yoldaşuz bî-ḥicâb u bî-ağyâr

Ben aña ‘aşık ol baña ma‘şûḳ
Ol baña iş¹⁰⁶ ü ben aña gam-ḥâr

Ol iki yüz on altı kır’atdur
Kızıl altun behâsıdur ḥar-vâr

Tâc-ı Sulṭânile şeref bulcaḳ
Kıymetine bilinmeye miḳdâr

Ger kimsene diye ki ben gördüm
Bir anuñ mişli bende cevher var

Eydüñ aña getürsün ol mişli
Tâ idem bunu anuñ üzre nişâr

Belki ḳan içre bir aña beñdeş
Hic yaratmadı Ḥâlîḳ-ı cabbâr

105 Kelime metinde “belkim” olarak harekelenmiştir.

106 Metinde “iş” olarak harekelenmiştir.

Niçe zâlimleriün elinden anı
 Kaçırup kırtarub¹⁰⁷ görüb âzâr

Cânum içinde saqladum anı ben
 Tâ ki buldum bugün aña bâzâr

Hânümânum bu yolda gitmişdür
 Bilür anı şu 'âlimü'l-esrâr

Biş yıl oldı ki sa'ı idüb kapuña
 Uş irişdüm gezüb bilâd u diyâr

Kapuña gelmişem ümîzile ben
 Nâ-ümfz itmegil beni zinhâr

Şâh medhile olmuşam ma'rûf
 Tâ ki şeh 'adlin eyledi izhâr

Pâdişâhuñ 'atâ vü cüdından
 Eylemişem tevaqqu'î bisyâr

Hil'at-i hâş u bir eyü bedevî
 Kim ola qor eyerlü hoş-rehvâr

Dâ'î'nin Mehmed Çelebi'nin çevresinden beş yıl gibi uzun bir süre neden ayrıldığını bilemiyoruz. İster bu süre içinde olsun, ister daha önceleri, şiirleri, onun değişik yerlerde bulunduğunu gösteriyor. Yukarıda görülen Bursa, Edirne, Mihaliç, Dimetoka ve Erzincan'dan başka, Bergama¹⁰⁸ ve Akçakoyunlu¹⁰⁹ isimleri ile de karşılaşılıyor.

Dâ'î'nin Mehmed Çelebi için yazdığı mersiye ve II. Murad'ı hükümdar olarak öven üç şiiri, bugüne kadar kesin olarak çözümlenememiş bulunan kendi ölümü konusuna büyük bir açıklık getiriyorlar. Kaynaklardaki bilgiler tutarsız olduğundan ve Karaca Bey'in teşvik ile II. Murad adına Farsça'dan çevrilen Tezkiretü'l-evliyâ'nın Dâ'î'nin eseri olup olmadığı kesinlikle bilinme-

107 Metinde "kaçırup kırtarub" olarak yazılmıştır.

108 Kahire yazması, yk. 74 a, beyit 4; İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î, Türkçe Divanı, Tıpkıbasım, s. 108-109, 10.

109 Kahire yazması, yk. 57 b, beyit 8.

diği için bu konu karanlıkta kalıyordu¹¹⁰. Sözü edilen şiirler yardımıyla artık, Ahmed-i Dâ'i'nin en azından II. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında ihtiyar bir şair olarak yaşamakta bulunduğunu kesinlikle biliyoruz. Böylece Tezki-retü'l-evliyâ konusundaki tereddütler de büyük ölçüde gideriliyor.

Dâ'i, mersiye de Mehmed Çelebi'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getiriyor ve onun genç yaşta ölümünden yakınıyor. Şehzade Murad'ın onun yerini aldığını bildirip, yeni hükümdara bütün devlet erkanını yerli yerinde bırakması öğüdünü veriyor:

Hicrân içinde yakdı beni işbu gam kıamı¹¹¹
Bir mürğ-i nevha-ger kim ide hoş nağam kıamı

Bağrum odına kıan yaşile şu seper gözüm
İllâ cigerde kıan kıurudı gözde nem kıamı

....

Sultân Muhammed ol kim idi şehriyâr-ı dîn
Anuñ ile müreffeh idi rûzigâr-ı dîn

.....

Hağdur ecel egerçi aña hayf yok veli
Hayfum aña gelür ki nev-cuvânidi

.....

Şehzâde Şeh Murâd ki kıayim makâmıdur
Taht-ı sa'âdet üzre şeh-i tâcdâr kııl

....

Bâkı kıapuda cümle-i erkân-ı devletin
Yirlü yirinde devletile pâyidâr kııl

Dâ'i'nin II. Murad için yazdığı biri büyük ikisi küçük üç kasideden onun yeni hükümdarla ilişkileri konusunda pek birşey öğrenmiyoruz. Dâ'i, II. Murad'a 'Azudu'd-devle lakabı ile sesleniyor. Memleketin ona yedinci atadan miras olduğunu söylüyor ve ona genç olduğunu hatırlattıktan sonra yaşlı olan kendisinin öğüdünü tutarak, içip eğlenmesini tavsiye ediyor:

110 F. K. Timurtaş, "Ahmed-i Dâ'i" TD III (1954), s. 427; İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i, s. 27.

111 Kahire yazması, yk. 32 a, beyit 9-10; yk. 32 b, beyit 8; yk. 33 a, beyit 3; yk. 33 b, beyit 10, 13.

112 Kahire yazması, yk. 4 b, 1-2, 11-13; yk. 5 b, 10-12, 16.

Cimşid-i duvum 'aqlile İskender-i şânî¹¹²
 'İzzile 'alâdan
 Sultân-ı 'Azdu'd-devle¹¹³ Murâd ibni Muḥammed
 Şâhenşeh-i a'zam
 Mevrûş aḥadur memleketüñ kevn ü mekânı
 Yidinci atadan
 Luṭfile gö nül Ka'belerin yed-i 'aṭâsı
 İhsân u keremde
 Şâkirdür anuñ ni'metine Kâzî vü dâni
 Küll-i gurabâdan
 ...
 Devrân çu senüñdür bugün iy rûḥ-ı cuvân-baḥt
 Gel pir ögüdin dut
 Kim 'ıf ile hoş geçse yig ol 'ömr-i cuvânî
 Zevkile şafâdan
 Dâ'î kim oḡur devletüñüñ medḥ ü du'âsın
 İhlâşile her dem
 ...
 Ni'metlerüñüñ şükrinedür zıkr-i lisânı
 Envâ'ı şenâdan

Dâ'î divanında bir de Hamza Paşa için mersiye var. Kimliğini kesin olarak bilmediğimiz bu kişinin Amasyalı Beyezid Paşa'nın kardeşi, 1426 yılında Anadolu Beylerbeyi olan, Sicill-i Osmanî'ye bakılırsa II. Murad'ın ilk saltanat yıllarında ölen¹¹⁴ Hamza Paşa olduğunu sanıyoruz¹¹⁵. Dâ'î, başarılı mersiyesinde ona vezir-i muhteşem, mir-i muhterem, emin-i devlet ü din, Paşa-yı kamuran ve Hamza Bey diyor ve onu övüyor:

Ḳanı vezir-i muhteşem ü mir-i muhterem¹¹⁶
 K'andan oldı ḥükmile fermân (-ı) rûzigâr

113 Metinde "Azdu'd-devle" olarak hareketlenmiş bulunan kelimenin "azudu'd-devle" olması gerekirse de her iki şekilde de vezne uymuyor.

114 Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmanî, c. II, s. 251.

115 Şeyhî'nin de bu Hamza Bey'in düğünü dolayısıyla yazılmış bir kasidesinin oluşu bize onun şairlerle ilgilendiğini gösteriyor, bkz., F. K. Timurtaş, Şeyhî, Hayatı ve Eserleri, Eserlerinden Seçmeler, Edebiyat Fakültesi Basımevi (İstanbul) 1968, s. 167-169.

116 Kahire yazması, yk. 19 a, beyit 5-6 8; yk. 19 b, beyit 14; yk. 20 a, beyit 7; yk. 20 b, beyit 5-7. 53 beyitlik bu mersiye'nin değişik yerlerinden alınan sekizer beyitlik iki parça ve yedi

Ol kanı kim elindeydi hıll¹¹⁷ ü 'ağd-i mülk
Andan tutardı defter ü divānı rūzigār

Pāşā-yı kāmūrān-ı vefādār Ḥamza Beg
Vardı civār-ı rahmete şāvūs-i sidre tek

...

Dün Ḥağ'dan ol ki rahmetidi luṭfidi bize
İsmarladuğ şefā'atile bugün uş Ḥağ'a

.....

Şāhā saña vaşiiyetüm oldur unutmağıl
Kim ben kuluñı yād idesin bir du'âyile

.....

Pāşā'ya Ḥağ kerāmetile rahmet eylesün
Yatduğı yir hadiqa-i dāri's-selām ola

Ḳabrini nūr-ı rahmetile rüşen eylesün
Uçmağ içinde menzili 'ālī-mağām ola

Ol yirde yatduğınca şehā 'ümr ü devletüñ
Yirlü yirinde devletile şād-kām ola

Divanda ayrıca, gene kimliğini kesin olarak bilmediğimiz Paşa Sultan adında birisi için yazılmış gazel biçiminde bir övgü var¹¹⁸. Bundan başka sık sık büyük bir coşkunlukla rindane şiirler yazıp, zahide çatan Dâ'i, yer yer zamanının güzel delikanlılarından da söz ediyor. Hasan, Hızır, Mustafa, Yusuf, Ahmed, Karagöz, Dilaram Efendi bunlar arasında yer alıyorlar:

Ol şüreti gör sîretile isme müsemma¹¹⁹
Hem adı Ḥasan vechi ḥasen ḥulḳı ḥasendür

beyitlik bir parça Burdur yazmasında, bir mersiyyeden alındıklarını gösteren herhangi bir iz taşınmadan, gazeller arasında karşımıza çıkıyorlar, bkz., Kahire yazması, yk. 20 b. beyit 1-3, 9-12; krş. İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i (Tıpkıbasım), s. 20 beyit 1-8. Kahire yazması, yk. 19 b. beyit 6-13; krş. İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i (Tıpkıbasım), s. 50, beyit 3-10. Kahire yazması, yk. 19 a. beyit 9-14; yk. 19 b. beyit 1; krş. İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i (Tıpkıbasım), s. 82, beyit 3-9. Bizim burada verdiğimiz beyitlerin hiç birisi Burdur yazmasında bulunmuyor.

117 Kelime "ḥall" yerine metinde "ḥill ü akd" olarak hareketlenmiştir.

118 İ. H. Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i, Mutâyebeât (Tıpkıbasım), s. 295; krş. Kahire yazması, yk. 120 b. beyit 4-8.

119 Kahire yazması, yk. 84 b. beyit 6.

Çun senüñ la'î-i lebündür cānuma cān arturan¹²⁰
Olmasın sensüz cihānda bir nefes cānum Hızır

Ben bu hasretten ölürsem derd içinde el-firāk
Hak bilür kim boynuñadur şer'ile kanum Hızır

İy cān içinde cāncugazum dilrübācuğum¹²¹
Cāndan 'aziz sevgülüce Muştafācuğum

Beñzer cemāl ü hüsñile çun cāna Muştafā¹²²
Cānlar fidt cemālüne cānāne Muştafā

Melāhat Mısrına sensin bugün uş Yūsuf-ı gānī¹²³
Keremde Hātīm-i¹²⁴ Tay'sın şehāvet içre kān Yūsuf

Hūblar içre şehānedür Karagöz¹²⁵
Baķışı āhuvānedür Karagöz

Çok kara kaşlu var ala gözlü
Kamusından yigānedür Karagöz

Cānum çu seni sevdi Dilārām Efendi¹²⁶
Sensüz idemez cān u dil ārām Efendi

Dâ'î divanının tam yazmasından elde edilen, Dâ'î'nin hayatı, çevresi ve karıştığı olaylarla ilgili bilgiler bunlar. Bunları ve burada değinilen, Dâ'î ve eserleri ile ilgili önemli noktaları kısa ve toplu olarak bir daha sayalım:

Artık elde Dâ'î divanının tam bir yazması bulunmaktadır. Bu yazmadaki beyit sayısı Burdur yazmasının bir katıdır.

Divandan Dâ'î'nin doğum yeri, yılı ve öğrenimi ile ilgili yeni birşey öğrenilmiyor, Aydın ve Germiyan'la ilgili şiirlerin de olmayışı onun bu çevrelerle ilişkileri konusunda tereddütler yarattığı gibi bu konuyla ilgili yargılarda çok ihtiyatlı olmayı gerektiriyor.

120 Kahire yazması, yk. 93 a, beyit 9-10.

120 Kahire yazması, yk. 93 a, beyit 9-10

121 Kahire yazması, yk. 60 a, beyit 8.

122 Kahire yazması, yk. 92 b, beyit 3.

123 Kahire yazması, yk. 81, b, beyit 3.

124 "Hātēm" metinde "Hātīm" olarak yazılmış ve harekelenmiştir.

125 Kahire yazması, yk. 112 a, beyit 10-11.

126 Kahire yazması, yk. 95 a, beyit 6.

Çengnâme, Ali Paşa'nın ölümünden sekiz ay önce bitirildiği için, yalnız Çengnâme'ye dayanarak, orada adı geçen Alaeddin Mehmed Paşa'nın Ali Paşa öldükten sonra Emir Süleyman'a vezirâzam olduğu söylenemez. Dâ'î şiirlerinde Ali Paşa'nın ölümünü pek önemsemiyor. Ali Paşa ile arasının çok iyi olmaması ihtimali kuvvetlidir.

Emir Süleyman Anadolu'da hüküm sürdüğü sıralarda, Dâ'î de onun yanındadır ve Emir Süleyman Rumeli'ye dönünce Dâ'î de Rumeli'ye gider. Emir Süleyman öldürüldüğünde Dâ'î, Rumeli'dedir. Emir Süleyman, Dâ'î'yi genel olarak korumuş, ona iyi ve eli açık davranmıştır. Yalnız, bilinmeyen bir nedenle Dâ'î'den uzak durup, ona bir süre pek yüz vermediği de olmuş Emir Süleyman devrinde belki de kadılık yapmıştır. Bir şiiri, Emir Süleyman'ın ona verdiği bir köyün vakıf gelirini almasına engel olduğu için zamanın kazaskeri ile arasının açıldığını gösteriyor.

Dâ'î'nin Emir Süleyman için yazdığı şiirlerde içki ve eğlence ile taht kavgasının izleri çok geniş ve önemli bir yer tutuyor. Dâ'î'nin ayrı bir eseri olarak bilinen Mutâyebât da divandan seçilme şiirlerden başka birşey değildir.

Dâ'î, Rumeli'de Emir Süleyman'ın ölümünden sonra Musa Çelebi'ye, onun ölümü üzerine de Mehmed Çelebi'ye katılmış ve o sıralarda Farsça divanını Osmancıklı İmamzade Halil Paşa'ya değil, Amasyalı Hacı Halil Paşa'ya sunmuştur.

Dâ'î'nin Mehmed Çelebi için yazdığı ilk şiirlerde Mehmed Çelebi'nin saltanatı ele geçişinin izleri görülür. Dâ'î, bir süre sonra beş yıl için Mehmed Çelebi'nin yanından ayrılmış, çeşitli yerleri gezmiş ve geri dönmüştür. Ne zaman olduğu belli değil, ama bir ara Dimetoka'ya şehzade eğitimi için gönderilmiştir. Dâ'î, gezdiği yerler arasında Rumeli, Bursa ve Mihaliç'ten başka, Dimetoka, Erzincan ve Akçakoyunlu'yu da sayıyor. Bir şiirinden Mehmed Çelebi'nin bir saray yaptırdığını öğreniyoruz.

Dâ'î, II. Murad'ın ilk saltanat yıllarında hayattadır. Mehmed Çelebi için yazdığı mersiye ve II. Murad adına yazdığı kasideler, bu konuda şimdiye kadar eksik olan kesin belgeler olarak sayılabilirler.

Kahire yazmasında bulunan mersiyelerden birisinin kendisi için yazıldığı Hamza Bey'in 1426 da Beylerbeyi olan, Şeyhî'nin de kendisi için şiir yazdığı Hamza Bey olması ihtimali kuvvetlidir.

Divanda Hasan, Hızır, Mustafa, Yusuf, Karagöz, Dilaram Efendi gibi zamanın güzel delikanlılarından da söz ediliyor.

Bütün bunlar göz önüne alınarak, Dâ'î ile ilgili bilgilerimizin, Kahire yazması ortaya çıktıktan sonra, eskisine oranla küçümsenemeyecek ölçüde genişlemiş olduğu söylenebilir.